

11. STOLETÍ II (pokračování poezie)

Wipo (11. stol.)

byl patrně německého původu. O jeho životě se dozvídáme pouze ze spisů, které zanechal. Všechna jeho díla (jak historiografická, tak básnická) svědčí o vysokých uměleckých kvalitách svého autora, soudě podle dnešního stavu dochování však neměla mezi čtenáři příliš velký úspěch. (U velmi rozšířené sekvence *Victimae paschali* nelze Wiponovo autorství jednoznačně potvrdit.)

Většina děl obsahově souvisí s jeho příslušností ke královskému dvoru sálské dynastie – Wipo byl kaplanem Konráda II. a Jindřicha III., jehož císařské korunovace v roce 1046 se ještě osobně účastnil (žádný pozdější rok jeho života doložen není) a jemuž věnoval svoje největší dílo *Gesta Chuonradi imperatoris*, psané rýmovanou prózou. *Gesta* vznikala až po smrti Konráda II. a vzhledem ke svému obsahu, mohla být dokončena nejdříve v roce 1047. Dochovala se dodnes v jediném, a to až humanistickém rukopise. Znalá je však řada středověkých historiografů a prokazatelně je ve svých dílech použila (např. Otto z Fresingu). Wipo nebyl i přes svou přítomnost u dvora nijak blízkým přítelem a důvěrníkem panovnické rodiny, nicméně v *Gestech* popisuje události, které sám zažil, případně o kterých se dozvěděl od přímých svědků. Mohl proto podat poměrně hodnověrnou zprávu o vládě Konráda II., a to napínavou a po umělecké stránce velmi zdařilou formou. Výrazně se při tom nechal ovlivnit Sallustiovým vypravěčským stylem (např. užíváním přímé řeči). Na konec gest připojil básnický nářek nad Konrádovou smrtí – *versus pro obitu Chuonradi imperatoris*, který napsal patrně bezprostředně po Konrádově smrti v roce 1039 a při příležitosti jeho zařazení do Gest jej rozšířil. Ve své původní podobě kolovala tato skladba i samostatně, a dochovala se mj. i jako součást sbírky *Carmina Cantabrigiensia*, jejíž součástí jsou i dvě oslavné básně (o císařské korunovaci Konráda II. a královské korunovaci Jindřicha III.), u nichž se také uvažuje o Wiponově autorství.

Ze starší doby (z roku 1028) se dochovala rovněž jeho sbírka přísloví *Proverbia* (je jich celkem 100), která byla určena pro Konrádova syna Jindřicha a která by mohla svědčit o úloze Wipona jako vychovatele mladého následníka trůna. *Proverbia* jsou jediným Wiponovým dílem, jež bylo prokazatelně ve středověku opisováno, a to nejen na německém území (rukopisy jsou doloženy i pro oblast Itálie a Francie). Někdy v letech 1039-1046, kdy byl Jindřich již králem, mu Wipo věnoval také básnickou skladbu v leoninských hexametrech *Tetralogus*, tedy rozhovor čtyř osob – Wipona, Múzy, personifikovaného Zákona (*lex*) a

Milosti (*gratia*) –, které oslavují velikost tohoto vladaře a ukazují také, jak se má správný vladař chovat. Text není rukopisně doložen vůbec, známe jej pouze z tisku ze začátku 17. století.

Další díla, již vesměs básnická, se nám buď nedochovala, nebo je jejich atribuce Wiponovi nejistá. Tradičně se mu připisuje především již zmíněná slavná velikonoční sekvence *Victimae paschali*, která byla až do poloviny 20. století pevnou součástí liturgie v době Velikonoc. Skladba navazuje na sekvence Notkera Balbula a představuje další vývojovou fázi tohoto žánru duchovní poezie. Strofy jsou ještě psány prózou, nicméně se do nich vedle asonance zapojují také rýmy, často i dvouslabičné.

Otloh od sv. Jimrama, Otloh(us) Ratisbonensis (* kol. 1010, † krátce po 1079)

pocházel z bohaté bavorské rodiny, vzdělání získal v klášterní škole v Tegernsee a v mládí svoje působiště často střídal, pobýval také ve Francii. V roce 1032 vstoupil do kláštera sv. Jimrama v Řezně, kde působil až do konce života jako vedoucí klášterní školy. Vzdálil se odtud jen na léta 1062-1066, kdy se uchýlil do kláštera Fulda, a to kvůli sporu s řezenským biskupem Ottou o větší nezávislost kláštera. Byl vysoce ceněn jako písař, i přes špatné držení pera, které prý měl, a opisovačské činnosti se věnoval po celý život. Patří k ojedinělým případům, kdy se řemeslný písař věnoval současně i spisovatelské činnosti. O tom, jak se v dětství učil psát, se dozvídáme od něho samotného:

„A ještě chci vyprávět, jakou znalost a schopnost psát mi dal Pán v dětství. Když jsem byl jako malý chlapec dán do školy a rychle jsem se naučil písmena, začal jsem se také daleko dříve, než se to obvykle učívá, bez příkazu učitele, učit umění psát. Usilovně jsem se učil psát tajným a nezvyklým způsobem – bez pomoci jakéhokoli učitele. Proto se stalo, že jsem se naučil držet pero ke psaní nesprávně, a ani později se mi nepodařilo s žádným učitelem toto napravit. Příliš velká zvyklost mi bránila to zlepšit. Všichni, kdo to viděli, tvrdili, že nebudu nikdy dobrým písařem. Ale z Boží milosti to dopadlo jinak, jak mnozí vědí. Neboť když někdo viděl v dětství, v době, kdy jsem dostal s ostatními chlapci tabulku, abych se učil psát, že už něco psát umím, velice se tomu podívoval. Když jsem potom za nedlouhou dobu začal dobře psát a měl jsem pro to velký cit, přímo v místě, kde jsem se tomu naučil, tj. v klášteře zvaném Tegernsee, jsem opsal mnoho knih. A ještě jako chlapec jsem byl poslán do Francie a tam jsem se tak usilovně věnoval psaní, že jsem se odtud vrátil téměř slepý.“

Otloh po sobě zanechal bohatou literární činnost, dochovanou částečně i v autografech. Všechna díla jsou propojena výraznou snahou pomoci čtenáři ke spasení, poučit ho o katolické víře a podnítit v něm touhu upevnit a vylepšit svůj vztah k Bohu, a stát se tak lepším člověkem. Tento záměr se projevuje již v jeho raných spisech a svědčí o nemalém sebevědomí autora. Svoje díla psal nejen pro poučení mnichů, ale také laiků.

Nejvýznamnější jsou jeho autobiografické spisy, především *Liber de tentationibus cuiusdam monachi* a *Liber visionum*, které jsou dokladem o dlouholetých duchovních zápasech mezi rozumem a vírou a těžkých depresích, provázených také vážnými tělesnými nemocemi. Právě díky vysokému sebevědomí, které Otloha vedlo k tomu, aby neustále ukazoval ostatním správnou životní cestu, se dozvídáme o jeho vnitřním životě řadu podrobností. Tento pro Otloha charakteristický znak je v 11. století poměrně ojedinělý. V *Liber de tentationibus cuiusdam monachi* vypráví nejen o svých vlastních prožitcích a krizích, ale také o stavu církve a mnišství ve své době. V době, kdy se odklonil od Boha, byl pro něho nejdůležitějším autorem Lucanus. V *Liber visionum* podává výklad vlastních snů a vidění, díky nimž se od četby Lucana vrátil zpět ke studiu Bible a křesťanské literatury vůbec.

Autobiografické prvky se však objevily již v jeho nejstarším díle, v básni *De doctrina spirituali*, které má náboženskovzdělávací charakter. Skladba je složena z asi 2900 leoninských hexametřů a jejím hlavním záměrem je podat poučení o správné křesťanské víře a křesťanské morálce. Otloh při tom poukazuje na svoje vlastní tápání z doby, než vstoupil do kláštera. Odtud se také dozvídáme, že jeho rozhodnutí o vstupu do kláštera bylo stíženo faktem, že měl ženu a děti.

Silný morálně didaktický charakter, typický pro všechna Otlohova díla, má také jeho sbírka přísloví a sentencí z antické literatury (především ze Seneky) i z Bible a křesťanských autorů zvaná *Proverbia* (či *Liber proverbiorum*), která měla stejně jako o něco starší sbírka Egbertova představovat konkurenci pro *Catonova disticha*. Sbírkou obsahuje abecedně řazená naučení ve verších i v próze. Pro její sestavení použil patrně nějaké starší florilegium. Není doloženo, že by skutečně (až na Lucana) četl v originále antickou literaturu. Jeho hlavním pramenem byla po celý život Bible. Sbírkou během života několikrát přepracoval.

V době, kdy pobýval ve Fuldě, napsal spis *De cursu spirituali*, který ponouká k četbě Bible a ukazuje, která místa jsou zvláště důležitá pro upevnění víry a přiblížení se k Bohu. I zde se vrací ke své duševní krizi z mládí a popisuje, jak ho četba Bible dovedla k Bohu zpět.

Otlohovy kritické názory na církev, především na biskupský úřad, které jsou obsaženy v jeho náboženských spisech, najdeme zakomponovány také do hagiografických textů, kterých napsal během života několik (k důležitějším patří *Vita Wolkangi* a *Vita Bonifacii*).

Odo von Meung, Odo Magdunensis (posl. třetina 11. století)

je blíže neznámým autorem didaktické skladby *De viribus herbarum* (nebo také *De naturis herbarum*) z doby kolem roku 1070, která obsahuje několik desítek pojednání o lékařských účincích rostlin na lidský organismus. Skladba se dochovala v mnoha variantách,

kteří se svým celkovým rozsahem (přes 2000 hexametřů) i počtem kapitol, tj. abecedně řazených rostlin, odlišují. Vzhledem k farmakologickému zaměření celé skladby nepřekvapí hlavní prameny, k nimž patří mj. Pliniova encyklopedie *Naturalis historia*, Dioskuridův řecký herbář *De materia medica* (v pozdějším latinském překladu), spisy řeckého lékaře Galéna či Isidorova encyklopedie *Etymologiae*. I pozdější využití tohoto díla se odehrávalo především na poli odborné či populárně naučné literatury (doslovně přejímá ve 13. Století celé pasáže např. autor největší středověké encyklopedie Vincenc z Beauvais). Již někdy na začátku 12. století se v rukopisné tradici začala báseň připisovat římskému básníku Aemiliu Macrovi († 16 př. n. l.), autoru básně *De herbis*, díky němuž se prosadil název *Macer floridus* („Kvetoucí hubeňour“). Jméno skutečného autora tak velice brzo upadlo v zapomnění.

Skladba našla ještě ve středověku široké uplatnění také v národních literaturách (vznikala básnická i prozaická přepracování v němčině, dánštině, francouzštině, italštině, španělštině i angličtině).

Marbode z Rennes, Mar(o)budus Redonensis (cca 1035-1123)

byl Odonovým současníkem a stejně jako on se věnoval mj. i epické didaktické poezii. Studoval na katedrální škole v Angers, kde potom zůstal i jako učitel. Během svého působení v Angers složil především naučnou skladbu v hexametrech *Liber lapidum* (neboli *Liber de lapidibus*), své nejznámější dílo, dodnes dochované ve více než stovce rukopisů, v němž popisuje (podle *Etymologií* Isidora ze Sevilly) 60 drahých kamenů – jejich vzhled, využití i jejich magickou moc. Pro didaktické účely sepsal také krátký spis *De ornamentis verborum*, kde vyjmenovává básnické ozdoby, stručně je charakterizuje v próze a následně je provází také příkladem ve verších. Toto pojednání se naprosto odlišuje od raně středověkých spisů Aldhelma z Malmesbury či Bedy Ctihodného, které se zaměřovaly pouze na metrickou stránku poezie, a můžeme ho proto považovat za první středověký pokus o skutečnou příručku poetiky. Jako vzor mu sloužila *Rhetorica ad Herennium*, ve středověku tradičně připisovaná Ciceronovi.

Roku 1096 byl jmenován biskupem v Rennes, kde působil téměř až do své smrti. Z tohoto období jeho života je nejdůležitějším dílem *Liber decem capitulorum*, básnická sbírka meditací na různá morální témata (např. o přátelství, smrti, tělesné rozkoši, dobrých ženách, nevěstkách, stáří), psaná v hexametrech a věnovaná Hildebertovi z Lavardinu.

Bohatá je Marbodova tvorba hagiografická, která je psána zčásti prózou a zčásti ve verších. Z lyriky se dochovaly také jeho skladby duchovní poezie (hymny, modlitby k různým svatým aj.) i tematicky pestré básně na světské náměty (epitafy, příležitostná lyrika pro

přátele, jarní lyrika atd.). Tyto drobné výtvořky kolovaly také samostatně, v rámci různých florilegií.

Poslední měsíce života Marbode strávil v jednom benediktinském klášteře v Angers.

Baudri de Bourgueil, Baldericus Burguliensis (1046-1130)

studoval také na katedrální škole v Angers, kde byl Marbodovým žákem. Stal se opatem v Bourgueil a od r. 1107 biskupem v Dol-De-Bretagne. Ceněna je dnes především jeho poezie, která čítá 256 básní různého obsahu a délky, vesměs psaných v metrech (hexametř, elegické distichon). Ve své době ale patrně nenašla větší ohlas, neboť se dochovala v jediném rukopisu, dnes uloženém ve Vatikánu. Nejdelší skladba má 1368 veršů a je věnována Adéle, hraběnce z Blois (dceři Viléma Dobyvatele). Součástí básně je dlouhý popis její komnaty, v níž byl na stropě znázorněn zvěrokruh a na podlaze mapa světa a kolem lůžka byly umístěny sochy sedmi svobodných umění, filozofie a lékařství. Celému obrazu dominuje popis bohatě zdobeného gobelínu, který na sobě měl výjevy mytologické, biblické i obrazy římských dějin a dějin nedávné současnosti (bitva u Hastingsu). Čerpal hodně z antických autorů, měl rád Ovidia a připsal k Heroinám i další listy. Do jeho tvorby patří vedle básnických listů také epigramy, náhrobní a jiné nápisy, hádanky, nekrology atd. Tyto drobné příležitostné skladby často věnoval svým přátelům – rovněž básníkům (Marbudovi, Hildebertovi) –, učeným ženám, ale i významným politickým osobnostem své doby.

Do jeho prozaického díla patří spis *Itinerarium* (jinak zvaný *Epistola ad Fiscannenses*), který je adresován mnichům z Fécamp a popisuje Baudriho cesty po Normandii a Anglii, kde navštěvoval tamější opatství v rámci svého působení v biskupském úřadu. S tímto úřadem byl spjat také traktát *De visitatione infirmorum*. K prozaické tvorbě patří i řada hagiografických textů, věnovaných jak starším světcům, tak jeho současníkům, a konečně jeho nejznámější dílo *Historia Hierosolymitana*, které vzniklo brzo po roce 1107 přepracováním spisu *Gesta Francorum et aliorum Hierosolimitanorum*, pojednávajícím o první křížové výpravě.

Hildebert z Lavardinu, Hildebertus Cenomannensis (1055-1132)

je vrcholným autorem přelomu 11. a 12. stol. Vzdělání získal v katedrální škole v Le Mans, kde byl jeho učitelem Berengár Túrský (jeho smrt oplakává Hildebert v jedné svojí básni). V této škole se později stal učitelem a arcijáhmem. V letech 1096-1125 byl biskupem v Le Mans, na konci života byl zvolen arcibiskupem v Tours. Jako básník a prozaik byl ceněn

již ve své době (současníci jej nazývali „druhým Homérem“ nebo „božským Hildebertem“). Ovládal dobře hexametru a elegické distychon.

Prozimetrickou formu má jeho *Tractatus de querimonia et conflictu spiritus et carnis*, dialog patřící k typu *conflictus, altercatio*, v němž po Boethiově vzoru střídá různá metra. Za jedny z nejzdařilejších bývají považovány dvě Hildebertovy básně o Římě: první (č. 36), která popisuje Řím zničený starými i současnými válkami; další z nich, č. 38, popisuje Řím křesťanský, o nic méně důstojný než onen starý Caesarův. Tyto skladby napsal pod vlivem svých tří návštěv Říma. Mnohé básně se obracejí k ženám nebo se žen týkají, podobně jako to dále uvidíme u listů. Najde se zde i typická protiženská skladba.

Jen zčásti autentické jsou *Epigrammata biblica*, je to 49 epigramů, též pod názvem *Scripturae moralis applicatio*, podávající alegorické a mystické výklady některých starozákonních příběhů; podobně se mají k jednotlivým částem mše *Versus de mysterio missae*, rovněž v el. distichu; zajímavé na tom je mj., že jsou naprosto ortodoxní – hereze milovaného učitele Berengára nezanechala v Hildebertových teologických názorech žádné stopy. Zatímco je ale *Scripturae moralis applicatio* členěna do epigramatického výkladu, jsou *Versus de mysterio missae* celistvý výklad, spolu s prologem a epilogem má necelých 800 veršů.

Listy psal Hildebert již se záměrem jako vzorové, Petrus Blesensis se jim ve škole učil zpaměti! Sám je zredigoval do tří knih, je jich něco přes 100. Jsou zde listy, které psal jako duchovní pastýř, listy, které nám dávají nahlédnout do jeho vlastního života i listy, které nás dobře informují o tehdejší společnosti, církevním a politickém dění. Psal také mnoha vznešeným dámám, nabízí jim své rady a adresuje jim své prosby, ale také jim prostě vyjadřuje úctu, sympatie a přátelské city. Takové jsou listy adresované Adéle z Blois, dceři Viléma I. Dobyvatele, již radí, jak se má chovat za nepřítomnosti manžela, Matyldě Anglické, manželce Jindřicha I., nebo další Adéle, jeho druhé manželce.

ČÍTANKA

41.

Hildebert z Lavardinu, *Carmina miscellanea* 75, inc. *Nuper eram locuples multisque beatus amicis*, vv. 61-90

.....
Ecce quid est hominis, quid jure vocare paternum,
Qua miser ille sibi plaudere dote potest?
Est hominis semper fluere, et tunc tempore labi,
Est semper quadam conditione mori.
Est hominis nudum nasci, nudumque reverti
Ad matrem, nec opes tollere posse suas.
Est hominis putere solum, saniemque fateri,
Et miseris gradibus in cinerem redigi.
Istius est hæres homo prosperitatis, et illum
Certius hiis dominum prædia nulla manent.
Res et honor famulantur ei, et præstantur ad horam,
Et locuples mane vespere pauper erit.
Nemo potest rebus jus assignare manendi,
Quæ nutus hominum non didicere pati.
Jus illis Deus ascripsit, statuitque teneri
Legibus, et nutu stare vel ire suo.

Edice: J. P. Migne, *Patrologia Latina*, 171

42.

Marobudus Redonensis, *Liber lapidum*, 20. cap. *De corallo*

Corallus lapis est, dum vivit in aequore, vimen.
Retibus avulsus, vel caesus acumine ferri,
Aere contactus fit durior et lapidescit;
Quique color viridis fuerat, modo puniceus fit.
Hic velut arbusti ramusculus esse videtur.
Circa semipedem vix longior inveniendus;
Ex quo finguntur gestamina commode multis;
Quippe salutaris gestantibus esse probatur.
Ipsius est, ut ait Zoroastes, mira potestas;
Et sicut scribit Metrodorus optimus auctor,
Fulmina, typhonas, tempestatesque repellit.
A rate vel tecto, vel agro, quocumque geratur.
Ast in vinetis aspersus, et inter olivas,
Aut a ruricolis cum semine jactus in agros,
Grandinis avertit calamis contraria tela,
Multiplicans fructus, ut fertilitate redundant.
Umbras daemonicas, et Thessala monstra repellit.
Introitus praestat faciles, finesque secundos.

Edice: *De lapidibus pretiosis*. Ed. John M. Riddle, Wiesbaden 1977.